

حسین پاینده، منتقد ادبی، مترجم و استاد دانشگاه، از مخاطرات استفاده از

ابزارهای نوآمده می گوید

استفاده بی محابا از هوش مصنوعی سبب تضعیف ادبیات و فرهنگ است

حسین پاینده، منتقد ادبی، مترجم و استاد نظریه و نقد ادبی دانشگاه علامه طباطبائی، از چهره های مطرح حوزه نقد ادبی در ایران است. پاینده، چه در آثار تألیفی و چه در ترجمه هایش، همواره به معرفی نظریه های مختلف نقد ادبی و مطالعات میان رشته ای نظر داشته و- علاوه بر این- کاربرد نظریه های ادبی و مطالعات میان رشته ای را در عمل و با تحلیل آثار گوناگون بر پایه نظریه های مختلف نشان داده است. ازجمله می توان به سهم ارزنده او در معرفی نظریه روان کاوی و کاربرد آن در نقد ادبی اشاره کرد. رویکرد پاینده در نقد ادبی، رویکردی دانشگاهی و آکادمیک است. او همچنین پیگیر جدی ادبیات داستانی معاصر ایران است که دو کتابش در این زمینه، یعنی «گشودن رمان» و «داستان کوتاه در ایران»، گواه این مدعاست. البته پاینده در این حوزه هم از رویکردهای نقد بهره می جوید. از این مقدمات، روشن می شود که او همواره درگیر موضوع ها و مسائل روز ادبیات و علوم انسانی بوده است. کم وکیف کاریست هوش مصنوعی در تولید آثار و پژوهش های ادبی آخرین و چه بسا بزرگ ترین این موضوع ها و مسائل است که ناگزیر پاینده را نیز به خود مشغول داشته است. آنچه در ادامه می آید بخشی از گفت وگوی «ایبنا» با او در همین باره است.

● این روزها بحث هوش مصنوعی و تأثیر آن در تولید متن خیلی داغ است. به نظرتان، هوش مصنوعی تأثیری بر نقد ادبی گذاشته یا می تواند در آینده تأثیر بگذارد؟ این تأثیر از چه نوعی است؟ لزوماً مخرب و آسیب زاست یا می تواند مثبت باشد؟ استفاده از امکانات فناوری های نو، از قبیل هوش مصنوعی، باید در چهارچوب فهمی فلسفی از انسان و رابطه او با جهان هستی تعریف و ضابطه مند شود، در غیر این صورت، مخاطرات و هزینه های بسیار گزاف فرهنگی را متحمل خواهیم شد. هوش مصنوعی امکان پردازش سریع داده ها، همچنین ارائه پاسخ های آنی براساس داده ها را فراهم می کند. اما باید دقت کرد که داده ها دقیقاً چه هستند و بر مبنای کدام سوگیری های گفتگمانی تهیه شده اند. حتماً باخبر شده اید که اخیراً هوش مصنوعی در پاسخ به پرسشی درباره آدولف هیتلر او را رهبری کم نظیر معرفی کرد و بسیار قابل ستایش دانست. این ارزیابی با دانسته های تاریخی ما از جنگ جهانی دوم مغایرت دارد. اما نکته اینجاست که داده های قبلی به هوش مصنوعی به گونه ای انتخاب شده بود که بر چنین ارزیابی ای صحه می گذاشت. این رخداد که، نه فقط بسیاری از دست اندرکاران توسعه فناوری اطلاعات، بلکه همچنین اصحاب تاریخ و کلا علوم انسانی رابابت زده کرد فقط نمونه ای کوچک از مخاطرات هوش مصنوعی است. از کاربرد وسیع و عمومی هوش مصنوعی هنوز مدت مدیدی نمی گذرد، ولی اخیراً مناقشات حقوقی و اخلاقی متعددی درباره نحوه استفاده از آن پیش آمده است؛ واین خود نشان می دهد که نباید با ساده پنداری هر امکان فناورانه نوپدید را به فال نیک بگیریم. برای قیاس، هرچند در حوزه ای دیگر، می توان به کاربرد داروها فکر کرد. چه بسا بزرگد داروهای که تا همین یک دهه پیش وسیعاً کاربرد داشتند، ولی اکنون می دانیم که مصرف آن ها موجب بیماری های مهلک اما پنهان می شده، و لذا اکنون تجویز آن داروها ممنوع شده است. شاید در آینده ای نه چندان دور همین اتفاق در حوزه فناوری های اطلاعات و به طور خاص هوش مصنوعی رخ بدهد. در کار خودم، شاهد هستم که ضعیف ترین دانشجویان در مقاطع فوق لیسانس و دکتری از هوش مصنوعی برای ارائه های کلاس و کلا تکالیف درسی استفاده می کنند، بی آنکه خودشان حتی چند سطر درباره موضوع ارائه یا تکلیف درسی شان مطالعه کرده باشند. وقتی از همین دانشجویان ساده ترین پرسش را درباره همان موضوع هایی که در ارائه های کلاسی شان مطرح می کنند بپرسید، از پاسخ دادن عاجز می مانند. به تازگی از همکاران می شنوم که بسیاری از پایان نامه های دانشجویان درواقع حاصل این نوع استفاده ضد علمی از هوش مصنوعی است، به نحوی که دانشجو هیچ دانشی درباره موضوع پایان نامه اش ندارد و صرفاً آن را از طریق هوش مصنوعی تهیه کرده است. اگر متضاد «هوشمندی» کلمه «خنگی» باشد، باید از خود بپرسیم: آیا هوش مصنوعی نتیجه ای متضاد با آنچه از آن توقع داشتیم به بار نیاورده و صرفاً کسب مدارک پوچ را تسهیل نکرده است؟

در حوزه ادبیات، تأثیر هوش مصنوعی در تولید رمان و ترجمه به نابودی خلاقیت انجامیده است. در گذشته، رمان نویسان ما برای نوشتن رمانی ۲۰۰ صفحه ای مدت های مدید تحقیق می کردند. اظهارات هوشنگ گلشیری در مصاحبه ای، درباره روزهای تجمادی ای که برای مطالعه درباره زبان فارسی دوره قاجاریه به کتابخانه مجلس می رفت و منابع متعدد را می خواند تا با شیوه بیان و مصطلحات زبانی رایج در دوره قاجاریه آشنا شود، را بخوانید تا بهتر دریابید که نوشته شدن رمان کوتاهی مانند «شازده احتجاب» مستلزم چه میزان از پژوهش ادبی، زبانی، فرهنگی، تاریخی و اجتماعی بوده است. نتیجه آن نوع سخت کوشی محققانه اثر ادبی ای شد که در زمره بهترین رمان های مدرن فارسی است و ردپای تکنیک های استفاده شده در آن را در آثار بعدی به وضوح می توان دید. «شازده احتجاب» حاصل خلاقیتی است که پشتوانه پژوهشی دارد. هوش مصنوعی این نوع پژوهش و کلا خلاقیت ادبی را به کاری زائد تبدیل کرده است. همین تأثیر ویرانگرانه را در حوزه ترجمه هم می توان دید؛ زمانی، مترجمان طرازاول ما، از قبیل ابوالحسن نجفی، رضا سیدحسینی، عبدا... کوثری، منوچهر دبیدی، شاهکارهای ادبیات جهان را هنرمندانه -حتی باید گفت خلاقانه- با حفظ سبک نویسنده اصلی به فارسی ترجمه می کردند و ما خوانندگان فارسی زبان با خواندن ترجمه های دقیق و سبک شناسانه آن ها همان حس و حالی را تجربه می کردیم که خواننده آن آثار به زبان اصلی می داشت. اما اکنون هوش مصنوعی آثار ادبی را با فاحش ترین اشتباهات مفهومی و سبکی، ولی با سرعتی حیرت آور در اختیار ما می گذارد و برخی از ناشران هم، با ذوق زدگی از سرعت انجام کار، این ترجمه ها را بی محابا منتشر می کنند و متوجه نیستند که چقدر ادبیات و در نهایت فرهنگ را تضعیف می کنند. اشتباهات هوش مصنوعی که در ترجمه متون ادبی همان قدر بزرگ است که قابل ستایش اعلام شدن هیتلر از سوی هوش مصنوعی، ما آن ارزیابی به غایت نادرست تاریخی را اشتباهی فاحش و ناخوشودنی محسوب می کنیم، ولی هنوز به درجه ای از آگاهی درباره مخاطرات هوش مصنوعی در حوزه ادبیات نرسیده ایم که اشتباهات مفهومی و سبکی آن در ترجمه ادبی را بفهمیم. همچنان که اشاره کردم، بسیاری از داروها سال ها سال ها استفاده شدند تا اینکه محققان علوم آزمایشگاهی و پزشکی متوجه سرطان آور بودن آن ها شدند.

شهریار

شهریار
۲۳ شهریور ۱۴۰۴
شماره ۱۰۵
شهریار

فرهنگ و ادبیات

علی باقری‌ان

۹۴۱ بیامد به تخت کیی^[۱] برنشتست

همه بند^[۲] و نیزنگ^[۳] تو کرد پست^[۴]

۹۴۲ هر آن کس که بود اندر ایوان^[۵] تو

ز مردان مرد و ز دیوان تو^[۶]

سراز بار^[۷] یکسر^[۸] فروریختند^[۹]

همه مغز با خون برآمیختند^[۱۰]

۹۴۳ بدو گفت ضحاک شاید بُدن

که مهمان بُود شاد باید بُدن^[۱۱]

۹۴۵ چُنین داد پاسخ ورا پیشکار

که مهمان که با گرز^[۱۲] گاوسار^[۱۳]

[۱] کیی: کی بودن، یادشاهی./ [۲] بند: طلسم، مکر، فریب./ [۳] نیزنگ: افسون، حيله، چاره./ [۴] پست: نیست، نابود./ [۵] ایوان: کاخ./ [۶] این بیت به بیت پسین بسته است./ [۷] بار: ایوان، درگاه؛ تَر، ثمر./ [۸] یکسر: همگی، به کلی./ [۹] جلال خالقی مطلق، در «گزارش شاهنامه»، این «بار» را کنایه از «سرسیزی و زندگی» گرفته و افزوده که «سراز بار فروریختن کسی را» نیز کنایه است از «سر آن کس را افکندن و از ثمر انداختن، به زندگی او پایان دادن»./ [۱۰] سر همه را پریدند و به زیر افکندند و مغز و خون ایشان با هم آمیختند (به گونه ای که نمی شد آن ها را از یکدیگر باز شناخت)./ [۱۱] ضحاک به او گفت: «شایسته است که [همچنین] باشد، زیرا او مهمان است و باید خوش بگذراند»./ [۱۲] گرز: گرز، ابزاری جنگی-جوبی یا آهنین- که معمولاً یک سر آن گرد و سنگین است./ [۱۳] گاوسار: گاوسر، با سر گاو. (گرز فریدون سری همچون سر گاو داشت)./ [۱۴] این بیت به بیت پسین بسته است.

روزهای مقدس دفاع در قلم نویسندگان

کدام کتاب ها در آخرین دوره جایزه کتاب سال دفاع مقدس برگزیده شده‌اند؟

محبی

هم زمان با فرا رسیدن هفته دفاع مقدس، فرصتی فراهم شده تا نگاهی داشته باشیم

به چند اثر برجسته در حوزه دفاع مقدس که هر کدام با رویکردی خاص به روایت ایثار، فداکاری و زندگی انسان هایی پرداخته اند که در سخت ترین شرایط پای ارزش ها و میهن ایستاده اند. ویژگی مشترک تمامی این

نشان می دهد و هم زندگی پشت صحنه رزمندگان و زنان و مردان مدافع وطن را به تصویر می کشد. معرفی این آثار، فرصتی است برای آشنایی با عمق ایثارگری و خلاقیت ادبی و پژوهشی در ادبیات پایداری.

گروه مستند: «ماه تمام»

اثری جامع درباره شهید محمدابراهیم همت

کتاب «ماه تمام» اثری جامع و مستند است که زندگی و دوران فرماندهی شهید محمدابراهیم همت برلشکر ۲۷ محمد رسول ا... را به تصویر می کشد. نویسنده با بهره گیری از منابع آرشویی گسترده شامل صدها ساعت کاست دیداری و شنیداری، مصاحبه ها و سخنرانی های شهید همت، وقایع نگاری لحظه به لحظه راویان لشکر و متن کامل جلسات توجیهی ایشان، تصویری دقیق از فرماندهی او ارائه کرده است. علاوه بر این، مصاحبه با اقوام، دوستان نزدیک و هم رزمان شهید، یادداشت های روزانه و مدارک تحصیلی، ابعاد انسانی، شخصیتی و حرفه ای او را تکمیل می کند. این کتاب با تکیه بر منابع دست اول، روایت دقیق و چندجانبه ای از رشادت ها، نگاه تربیتی و اخلاقی شهید همت ارائه می دهد و نشان می دهد چگونه او با شجاعت، ایمان و تخصص، هم فرماندهی موفق و هم الگویی انسانی برای نسل های بعد شد.

گروه داستان و رمان: «رخت شو»

روایت زنان و مادران در پشت خاکریزها

کتاب «رخت شو»، نوشته محمد حنیف و منتشرشده توسط انتشارات خط مقدم، رمانی است که تصویر نادیده ای از حضور زنان و مادران در دوران جنگ ایران و عراق ارائه می دهد. این اثر با محوریت زندگی حبیبه و پسرانش، عدنان و عباس، از دل کاظمین به قلب جبهه های جنگ ایران روایت می شود و جهانی متفاوت و پرتنش را پیش روی مخاطب می گشاید. نویسنده با نگاه انسانی و واقع گرایانه ها، مسئولیت ها و ایثار زنان در پشت جبهه و در کنار خانواده هایشان را بازگو می کند، زنانی که همواره نقش پشتیبان، مراقب و حتی فعال در شرایط جنگی ایفا کرده اند، اما کمتر در ادبیات دفاع مقدس دیده شده اند. «رخت شو» با پرداخت به این جنبه کمتر دیده شده، ضمن روایت داستانی جذاب، به بازخوانی تاریخ پایداری و فداکاری زنان در جنگ می پردازد.

گروه شعر و نثر ادبی: «صخره و خاکستر»

فرازو فرودهای جنگ در نگاه شاعران

کتاب «صخره و خاکستر» اثر عباس باقری، شاعر و منتقد ادبی، در سال ۱۴۰۲ توسط مؤسسه فرهنگی هنری شاعران پارسی زبان منتشر شد. این اثر در گروه شعر و نثر ادبی در بیست و دومین دوره جایزه کتاب سال دفاع مقدس برگزیده شد. مجموعه شعر «صخره و خاکستر» با محوریت دفاع مقدس، به شعر جنگ و ادبیات پایداری می پردازد. این اثر با بهره گیری از زبان معاصر و تصاویر شعری ملموس، تلاش دارد تا تجربه های انسانی و عاطفی جنگ را به تصویر کشد. فضای کتاب سرشار از تضادهای عاطفی است؛ از صبر و پایداری رزمندگان («صخره») تا ویرانی و سختی های میدان جنگ («خاکستر»). و به همین دلیل مخاطب را هم با شور، هم با اندوه و هم با امید همراه می کند. محمدکاظم کاظمی، ویراستار این کتاب است و این اثر در ۱۶۰ صفحه منتشر شده است.

گروه تاریخ شفاهی دفاع مقدس: «روایت حسین علایی»

زندگی و خاطرات فرمانده قرارگاه نوح (ع)

کتاب «تاریخ شفاهی دفاع مقدس» روایت حسین علایی فرمانده قرارگاه نوح (ع)، به کوشش مهدی حاجی خداوردی خان و حسین احمدی و منتشرشده توسط مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، زندگی و خاطرات سردار حسین علایی را در یک روایت دست اول ارائه می دهد. علایی، دانشجوی مهندسی دانشگاه تبریز بود و فعالیت های سیاسی اش به دستگیری منجر شد. او در این دانشگاه با سرداران شهید مهدی باکری و سید یحیی رحیم صفوی ارتباط داشت. پس از پیروزی انقلاب، او فرمانده سپاه تبریز شد و دو سال در کردستان و آذربایجان با گروهک های ضد انقلاب مقابله کرد. حدود دو ماه پس از آغاز جنگ، به جبهه های جنوب رفت و سمت هایی چون ریاست ستاد قرارگاه کرپلا را برعهده داشت. کتاب به حضور علایی در طراحی و هدایت عملیات ها، از جمله والفجر ۸، و نقش نیروی دریایی سپاه در دفاع از تأسیسات نفتی ایران می پردازد. مؤلفان پیش از هر مصاحبه، اسناد موجود را بررسی کرده و به این ترتیب اثری مستند و معتبر از تاریخ دفاع مقدس ارائه کرده اند.

کتاب خاطرات سید محسن خوشدل، با گردآوری و تدوین مصطفی رحیمی، روایتگر زندگی یکی از رزمندگان برجسته واحد ضد زره سپاه محمد رسول ا... است. خوشدل از هفده سالگی کار تخصصی با موشک ضدزره «مایولنکا» را آغاز کرد و در مهر ۱۴۶۱ موفق شد نخستین تانک را منهدم کند. او در عملیات های متعدد، از «فتح المبین» و «الفجر مقدماتی» تا «خبیر»، «بدر» و «الفجر ۸»، نقش کلیدی ایفا کرد و هفت بار مجروح شد که شدیدترین آن در خرداد ۶۷ بود و برای درمان به خارج از کشور اعزام شد. کتاب در پنج فصل تدوین شده و هر فصل به بازناب جزئیات عملیات ها، حضور او در جبهه ها و تجربه های شخصی اش می پردازد؛ از ورود به جبهه و عملیات های اولیه تا زده واز و آخرین مأموریت ها. همراه با روایت ها، عکس ها، اسناد و مدارک مستند جنگ نیز ضمیمه شده است که ارزش پژوهشی و تاریخی اثر را دوچندان می کند.

گروه مستند: «راه خون»

یادداشت های روزانه قائم مقام لشکر ۲۷ محمد رسول ا...

احمد دهقان، در کتاب «راه خون»، یادداشت های روزانه سرلشکر پاسدار شهید غلام رضا صالحی، قائم مقام لشکر ۲۷ محمد رسول ا... را گردآوری کرده است. او در بالاترین سطوح جنگ، در غرب، جنوب و شمال غرب کشور حضور داشت و اندیشه ها و تصمیماتش تأثیرگذاری فراوانی در جبهه داشت. اما به دلیل گمنامی، کمتر شناخته شده بود. او در عملیات مشهور «تنگه ابوغریب» پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸، در یک یورش شبانه به دشمن، به شهادت رسید. کتاب شامل ۹ فصل است که خاطرات و یادداشت های روزانه او را در طول جنگ و تصمیم گیری های مهم به تصویر می کشد و علاوه بر آن، پیشگفتار، مقدمه، اسناد، عکس ها و نمایه نیز دارد. این اثر تصویری زنده و دست اول از زندگی، تفکر و دلاوری های یک فرمانده گمنام اما تأثیرگذار در دفاع مقدس ارائه می دهد و به مخاطب تجربه نزدیک به جبهه و عملیات های حساس جنگ را منتقل می کند.

گروه داستان و رمان: «پس از دیوار»

داستان آزاده‌ها

کتاب «پس از دیوار» نوشته سید محمد فاطمی، داستان زندگی عباس برهانی، آزاده دوران دفاع مقدس، را در قالبی داستانی و تأثیرگذار روایت می کند. اثر با تمرکز بر تجربه های اسارت، مقاومت در برابر سختی ها و بازگشت به زندگی پس از آزادی، سفری به عمق انسانیت، ایمان و ایثار ارائه می دهد. نویسنده با قلمی روان، از کودکی عباس تا روزهای دشوار اردوگاه های دشمن و تلاش های او برای بازسازی زندگی پس از اسارت، تصویر زنده ای از روحیه آزادگی و اراده او ترسیم می کند. «پس از دیوار» فراتر از یک زندگی نامه جنگی است و داستانی از امید، پایداری و قدرت انسان در مواجهه با سخت ترین شرایط را به مخاطب عرضه می کند. این کتاب با نگاه انسانی و احساسی، تجربه آزادگی را به الگویی الهام بخش برای نسل امروز تبدیل کرده و یادآور اهمیت ایمان و مقاومت حتی در تاریک ترین لحظات زندگی است.

گروه تاریخ شفاهی دفاع مقدس: «روایت عبدا... حاجی صادقی»

خاطرات نماینده ولی فقیه در سپاه پاسداران

کتاب «خاطرات شفاهی دفاع مقدس» روایت حجت الاسلام و المسلمین عبدا... حاجی صادقی، گردآوری شده توسط علیرضا موحد علوی و منتشرشده توسط مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، روایتگر خاطرات نماینده ولی فقیه در سپاه پاسداران در دوران دفاع مقدس است. حاجی صادقی از نخستین روزهای جنگ در کنار شهید محمد جهان آرا در جبهه کوت شیخ خرمشهر حضور داشت و با شهید عبدا... میثمی همکاری و تا پایان جنگ ایستادگی کرد. این خاطرات طی بیست جلسه گفت وگو بین دی ۱۳۹۷ تا آبان ۱۳۹۹ ثبت و در نهایت در چهارده گفت وگو و پنج سر فصل تدوین شد. کتاب به بررسی خاستگاه خانوادگی، دوران طلبگی، اعزام به جبهه، پذیرش مسئولیت نمایندگی ولی فقیه در قرارگاه قدس و سپاه در غرب کشور، مقطع پایان جنگ و پذیرش قطعنامه ۵۹۸، و نیز فعالیت ها و ویژگی های مکتب حاج قاسم می پردازد. این اثر، تصویری جامع و دست اول از حضور روحانیت و نقش آنان در دفاع مقدس ارائه می دهد و اهمیت فرهنگی و تاریخی فراوانی دارد.